

О неким непописаним жртвама Холокауста са простора НДХ

Милош М. Дамјановић

Докторанд; Универзитет у Приштини,
Филозофски факултет Косовска
Митровица;
milos_damjanovic@yahoo.com

Кратки научни рад
УДК 341.322.5-053.2(497.13)"1941/1945"
DOI 10.7251/TOP2208080D

Апстракт: На територији сателитске нацистичке творевине зване Независна Држава Хрватска од њеног настанка 1941. године па све до самог краја Другог светског рата 1945. године злочиначки усташки режим активно је, систематски и брутално вршио геноцид над Србима, Ромима и Јеврејима. Масовно и планско убијање Јевреја започето је убрзо по проглашењу ове марионетске Хитлерове државе, чиме је усташки режим у Загребу заправо био први чинилац у реализацији „коначног решења јеврејског питања“ односно биолошке екстерминације Аврамове деце, пре него што су и сами њихови идеолошко-политички покровитељи дефинитивно усвојили исти циљ на конференцији нацистичке врхушке у Ванзеу 1942. године. Холокауст који се континуирано и немилосрдно спроводио на територији НДХ све време њеног постојања однео је преко 30.000 живота југословенских Јевреја. И после пуних 75 година од престанка лова и ликвидације Јевреја у НДХ, упркос упорним и педантним истраживањима генерација историчара, још увек је непознат идентитет многих жртава. На овом месту биће презентовано више досад неидентификованих јеврејских лица која су у животу дочекала оснивање НДХ али чија је ратна судбина непозната па се нису могла наћи ни на једном од спискова преживелих, несталих или убијених. Иако се без чврстог доказа о времену окончању њиховог живота оне не могу поуздано сврстати у жртве Холокауста, излазак на светлост дана ових особа може бити добро полазиште за даљу потрагу о њиховој ратној судбини и поузданом утврђивању њихове припадности категорији жртава или преживелих Холокауста.

Кључне ријечи: Јевреји; Холокауст; Независна Држава Хрватска; Загреб; усташе; геноцид

Настала као продукт новог нацистичког европског поретка, марионетска ратна творевина Хрватска садржала је унутар својих граница више стотина хиљада расно непожељне популације. Заправо је око 2.000.000 људи трпело најгрубљу дискриминацију, од чега је приближно 100.000 Јевреја и Рома било предмет расне, а 1.900.000 Срба уједно и верске легислативне дискриминације. Од првог дана на удару усташких властодржаца нашли су се Срби, Јевреји и Роми, изложени свим облицима дискриминације и терора. У духу хармонизације политичких односа са ментором у Берлину, усташки режим је у свој државотворни програм укомпоновао аријевске елементе нацистичке идеологије. Јеврејско становништво било је распрострањено у свим регијама овога „царства зла“. Најгушће је јеврејски живаљ на тлу Независне Државе Хрватске био концентрисан у престолу Загребу, где је, према неким проценама, десет година пре оснивања ове злочиначке творевине живело око 13.000 јеврејских грађана.¹ И дојучерашњи трећи град по броју јеврејских житеља у Краљевини Југославији, Сарајево, са својих преко 10.000 сефардских и ашкенаских припадника, нашао се у окриљу негостољубиве, ксенофобне хрватске државе.² За нешто краће од месец дана од проглашења Независне Државе Хрватске, крајем априла 1941. године обзнањене су главне антисемитске мере, од којих је темељна била „Законска одредба о расној припадности“, којом су дефинисане аријске и неаријске категорије држављана.³ Могућности за преживљавање из дана у дан бивале су све лимитираније. Јавним изопштењем и демонизацијом Јевреји су доведени у безнадежно стање. Угрожен им је постао и голи опстанак. Нешто веће изгледе за одлагање неминовног уништења и прилике за спасење путем бекства и одласка у партизане имали су јеврејски лекари који су због дефицитарности струке и епидемије ендемског сифилиса у Босни били поштеђени усрђивања у првим таласима услед одлука власти да искористе њихове потенцијале за здравствене пројекте.⁴ Холокауст су могли избећи и

¹ I. Goldstein, *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, Zagreb 2004, 307.

² A. Hasanhodžić, R. Rustemović, *After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust*, Sarajevo 2015, p. 244.

³ E. Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2014, 83.

⁴ Више о спасоносном белом мантилу и партизанским јединицама као платформама за спасење видети у сећањима преживелог Јеврејина настањеног у Загребу: S. Julius, *Ni crven ni mrtav. Odrastanje u bivšoj Jugoslaviji za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata*, Zagreb 2005.

понеки јеврејски мушкарци мобилисани у домобранске јединице, што је био случај са земунским Јеврејином Александром Коном.⁵ Ендемски ретки били су примери спасавања одласком у четничке јединице, какав је случај био са дервентским Јеврејином Левијем Ашке-назијем.⁶

Сл. 1 - Леви Ашкенази са сестром Џојом у Дервенти 1930. године (Архива Ронија Ашкеназија из Кидрона, Израел)

Биолошка екстерминација Јевреја у усташкој Хрватској започела је већ месец дана по конституисању расистичке државе. Преживели загребачки Јеврејин Паул Шрајнер о почецима прогона својих сународника и родбине у усташкој престоници забележио је у

⁵ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Дописница Жујана* 22. 11. 1943. *Таш - домобран Александар Кон, Дервенџа*.

⁶ Интервју аутора са Ронијем Ашкеназијем из Кидрона, Израел, Кидрон, 22. јул 2018.

својим сећањима: „У свибњу 1941. почела је прва фаза истребљења хрватских Жидова. Тог мјесеца мој дјед и читава његова обитељ ухићени су и приведени у један павиљон Загребачког велесајма, који је служио као сабирно мјесто. Њихову су кућу у међувремену запосјели усташе“.⁷ Преко ноћи положај Јевреја који су се затекли на територији под контролом НДХ постао је несношљив. Са још већим потешкоћама имали су да се носе јеврејске избеглице из других европских држава које је Априлски рат и формирање НДХ затекао у Југославији, односно творевинама насталим на њеним рушевинама. За разлику од домицилних Јевреја, они су оскудевали са основном економском базом неопходном за продужетак животне егзистенције коју су до рата и окупације 1941. године подмиривали ослањајући се на подршку јеврејских домаћина, првенствено Мјесног одбора за помоћ Јеврејима из Њемачке у Загребу.⁸ Материјалне помоћи су остали ускраћени већ средином априла 1941. године, пошто је усташко рударство, заједно са Гестапоом, Жидовској богоштовној општини у Загребу запленило општинску зграду са свим инвентаром, новчаним и вредносним папирима, уједно блокирајући банковне рачуне јеврејске општине.⁹

⁷ P. Schreiner, *Spašeni iz Zagreba. Sjećanja troje preživjelih srodnika na hrvatski Holokaust*, Zagreb 2014, 44.

⁸ М. М. Дамјановић, *О неким активностима југословенске јеврејске заједнице према јеврејским избељцима из Средње Европе (1933-1941)*, у: Р. Стојсављевић (ур.), *Синајоће и јеврејско наслеђе у Југоисточној Европи*. Међународни научни зборник, Нови Сад 2021, 135-152.

⁹ А. М. Gruenfelder, *Sustigla ih Šoa. Strani židovski izbjeglice u Jugoslaviji (1933-1945)*, Zagreb 2018, 119-120.

Сл. 2 - Загрепчанин Армин Голдштајн, жртва Холокауста у НДХ (Архива аутора, Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији, *Зајребачки електрички шрамвај, мјесечна јружна карта инж. Голдштајн Армин*)

Физичка ликвидација Јевреја у НДХ плански је спровођена на најзверскији начин много пре него што су њихови нацистички покровитељи дефинитивно одредили и дефинисали методологију „коначног решења јеврејског питања“ на конференцији партијске и државне врхушке у Ванзеу 20. јануара 1942. године. Само из тих разлога, шеф Главног безбедносног уреда Трећег рајха Рајнхард Хајдрих (1904-1942) могао је да изнесе

уверење да никаквих потешкоћа око имплементације Холокауста неће бити у Хрватској, где су припреме увелико биле у току.¹⁰ Упоредо са одвијањем регистрације загребачких Јевреја и њиховим таргетирањем израженим и кроз издавање посебних жидовских легитимација, спровођен је масовни терор и ликвидација Јевреја на стратиштима широм НДХ. Непосредно по оснивању логора смрти Јасеновац у њему ће бити депортовани бројни Јевреји, од којих многи и из главног града сателитске хрватске државе. У Јасеновцу је још лета 1941. године заточен загребачки инжењер, електрични обртник Армин Голдштајн, рођен 17. децембра 1892. године у Ружомбероку од оца Филипа и мати Евгеније, који је ликвидиран већ до краја прве ратне године у рату основане НДХ. Нешто пре Априлског рата и почетка спровођења Холокауста на југословенском тлу, Армин Голдштајн је боравио у Београду, где се 23. марта 1941. године пријавио градским властима са боравиштем у Улици Маршала Пилсудског 24/II, код станодавца Алфреда Голдштајна. Успостава усташких власти затекла га је на тлу НДХ, где је најпре лишен слободе, а потом и живота у

¹⁰ С. Фридлендер, *Године истребљења. Нацистичка Немачка и Јевреји 1939-1945*, Београд 2013, 487.

најмонструознијем логору смрти.¹¹ У јасеновачком комплексу логора смрт је прогутала више од половине јеврејских жртава са простора НДХ и више од трећине загребачких Јевреја настрадалих у Холокаусту од 1941. до 1945. године.¹²

Идентитет свих јеврејских жртава на простору НДХ није ра-светљен до данашњих дана. Такође, остала је непозната судбина у рату многих Јевреја настањених или потеклих са тла које је обухвата-ла ова геноцидна творевина. Подстрекнути тиме, одлучили смо се да изнесемо основне идентитетске одреднице и биографске податке о 29 Јевреја настањених на тлу НДХ чија је животна судбина непозна-та. Од овог броја, за 24 особе се поуздано зна да су у животу дочека-ле усточице усташке власти у Загребу, пошто су их исте пописале и стигматизовале доделом посебних, жидовских легитимација које су нам послужиле за идентитетско одређење истих лица. За једну је-врејску особу установили смо да је Априлски рат и окупацију дочека-ла у Београду, док за преосталих четири не можемо са сигурношћу установити јесу ли живи и где дочекали Други светски рат и с тим најуже повезан Холокауст. Претражујући најбогатију онлајн базу жр-тава Холокауста, коју баштини водећа истраживачка и меморијална установа Јад Вашем, установили смо да се ниједно од тражених лица не налази на списку уморених. Истовремено и најсадржајнија ризни-ца жртава и преживелих Холокауста са тла данашње Хрватске, коју педантно води и ажурно негује ЦЕНДО, оставио нас је ускраћеним за откривање било каквих показатеља о ратној судбини тражених људи. Како о њима не постоје никакви подаци у даљем току и по окончању рата, постоји могућност да су настрадали у Холокаусту. Изношење на увид њихових идентитета може бити од користи буду-ћим истраживачима и полазиште за даље минуциозне претраге које би резултирале утврђивањем њихове сигурне судбине у рату. У да-љем делу рада доносимо фактографију о њима:

¹¹ Историјски архив Београда (у даљем тексту ИАБ), Фонд Управа града Бео-града (у даљем тексту УГБ), Картотека житеља града Београда и Земуна (у даљем тексту КЖГБИЗ), *Голдшвајн Армин; М. Švob, Židovi u Hrvatskoj. Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO. Korekcije i do-pune*, Zagreb 2021, 360.

¹² I. Goldstein, S. Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001, 302.

1. Хемер Андрија, рођен 22. јануара 1919. године у Винковцима, са пребивалиштем у Загребу у Мартићевој улици 51. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 3. јула 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 861.¹³ Даља судбина непозната.

2. Енгел Јакоб, рођен 27. августа 1911. године у Бјеловару, са пребивалиштем у Загребу на Спелбурку 41. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 21. маја 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1275.¹⁴ Даља судбина непозната.

Сл. 3 и 4 - Андрија Хемер и Јакоб Енгел (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Андрија Хемер; Јакоб Енгел*)

¹³ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Андрија Хемер.*

¹⁴ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Јакоб Енгел.*

3. Барух Емил, рођен 24. фебруара 1910. године у Карловцу, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 28. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 11. јуна 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1364.¹⁵ Даља судбина непозната.

4. Бах Јозефина, рођена 4. новембра 1919. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Мартићевој улици 64. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 13. јуна 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1373.¹⁶ Даља судбина непозната.

Сл. 5 и 6 - Емил Барух и Јозефина Бах (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Емил Барух; Јозефина Бах*)

¹⁵ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Емил Барух.*

¹⁶ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Јозефина Бах.*

5. Енгел Андрија, рођен 21. августа 1918. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу на Илици 43. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 21. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1432.¹⁷ Даља судбина непозната.

6. Лерер Ладислав, рођен 10. јула 1915. године у Сиску, са пребивалиштем у Загребу у Мартићевој улици 34. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 26. јуна 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1443.¹⁸ Даља судбина непозната.

Сл. 7 и 8 - Андрија Енгел и Ладислав Лерер (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Андрија Енгел; Ладислав Лерер*)

¹⁷ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Андрија Енгел.*

¹⁸ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Ладислав Лерер.*

7. Рифер Емил, рођен 30. децембра 1916. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Трумбићевој улици 16. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 26. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1462.¹⁹ Даља судбина непозната.

8. Шавли Иван, рођен 26. септембра 1917. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 33. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 31. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1484.²⁰ Даља судбина непозната.

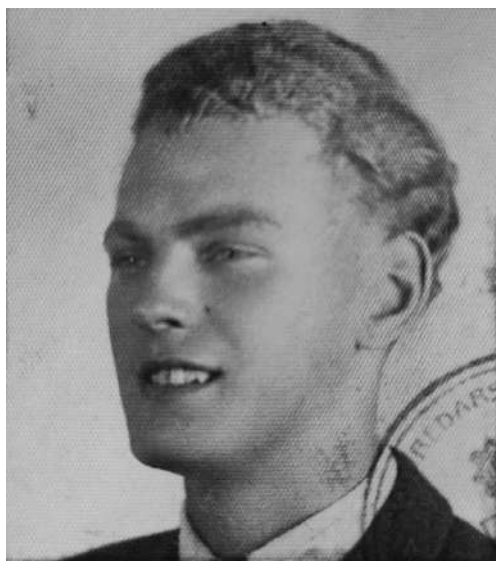
Сл. 9 и 10 - Емил Рифер и Иван Шавли (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијонација Емил Рифер; Иван Шавли*)

¹⁹ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијонација Емил Рифер.*

²⁰ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијонација Иван Шавли.*

9. Гутман Еуген, рођен 25. фебруара 1921. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 64. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 28. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1502.²¹ Даља судбина непозната.

10. Ангел Емил, рођен 11. фебруара 1917. године у Вараждину, са пребивалиштем у Загребу на Спелрњаку 54. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 19. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1507.²² Даља судбина непозната.

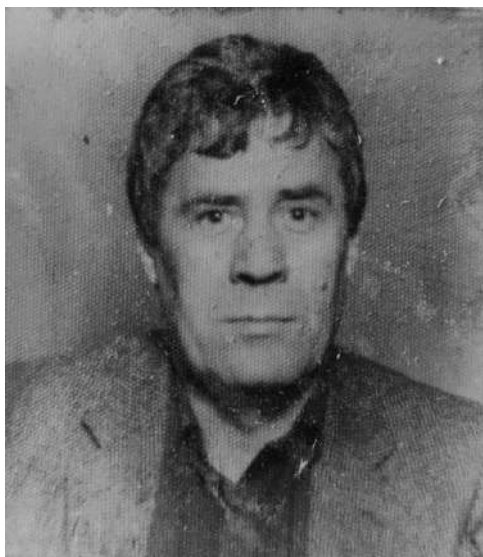
Сл. 11 и 12 - Еуген Гутман и Емил Ангел (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Еуџен Гуџман; Емил Анџел)

²¹ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Еуџен Гуџман.

²² Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Емил Анџел.

11. Лудвиг Бранко, рођен 11. априла 1901. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу на Спебрњаку 34. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 11. маја 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1516.²³ Даља судбина непозната.

12. Хемли Ладислава, рођена 22. октобра 1921. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу на Спебрњаку 56. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 15. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1534.²⁴ Даља судбина непозната.

Сл. 13 и 14 - Бранко Лудвиг и Ладислава Хемли (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Бранко Лудвиг; Ладислава Хемли)

²³ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Бранко Лудвиг.

²⁴ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Ладислава Хемли.

13. Абалес Исак, рођен 14. марта 1915. године у Карловцу, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 41. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 21. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1537.²⁵ Даља судбина непозната.

14. Кремзир Еуген, рођен 20. јануара 1909. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 54. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1560.²⁶ Даља судбина непозната.

Сл. 15 и 16 - Исак Абалес и Еуген Кремзир (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Исак Абалес; Еуген Кремзир*)

²⁵ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Исак Абалес.*

²⁶ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Еуген Кремзир.*

15. Сигман Маријана, рођена 9. маја 1920. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Мартићевој улици 71. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 24. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1567.²⁷ Даља судбина непозната.

16. Ливне Алфред, рођен 18. октобра 1914. године у Бјеловару, са пребивалиштем у Загребу у Трумбићевој улици 96. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 24. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1578.²⁸ Даља судбина непозната.

Сл. 17 и 18 - Маријана Сигман и Алфред Ливне (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Маријана Сигман; Алфред Ливне*)

²⁷ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Маријана Сигман.*

²⁸ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Алфред Ливне.*

17. Абигам Самуел, рођен 21. јула 1907. године у Винковцима, са пребивалиштем у Загребу у Таборској улици 71. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 28. априла 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1604.²⁹ Даља судбина непозната.

18. Барух Давид, рођен 27. септембра 1919. године у Вараждину, са пребивалиштем у Загребу на Илици 93. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 10. маја 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1698.³⁰ Даља судбина непозната.

Сл. 19 и 20 - Самуел Абигам и Давид Барух (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Самуел Абиам; Давид Барух)

²⁹ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Самуел Абиам.

³⁰ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Давид Барух.

19. Елзнер Анула, рођена 16. марта 1915. године у Ријечи, са пребивалиштем у Загребу на Спекрњаку 104. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 15. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1709.³¹ Даља судбина непозната.

20. Вајнер Сара, рођена 19. јуна 1911. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу на Илици 128. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 21. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1721.³² Даља судбина непозната.

Сл. 21 и 22 - Анула Елзнер и Сара Вајнер (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Анула Елзнер; Сара Вајнер*)

³¹ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Анула Елзнер.*

³² Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијимација Сара Вајнер.*

21. Домани Ела, рођена 24. септембра 1918. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Трумбићевој улици 14. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 28. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 1742.³³ Даља судбина непозната.

22. Ланг Абрахам/Алберт/Аврам, рођен у Маркушици, у Срему 6. октобра 1894. године од оца Филипа и мајке Франциске. Завичајна општина била му је Вуковар. Био је професионални музичар - виртуоз на гуслама/виолини, виолински мајстор и члан Народног позоришта. Био је виолиниста Београдске филхармоније, а као солиста наступао је 21. септембра 1937. године на Радио Београду. Још раније, као прва виолина наступао је на вечери јеврејске музике 26. октобра 1930. године у организацији Јеврејске читаонице у Београду. У сали Јеврејске читаонице гостовао је и касније, 8. марта 1936. године. По природи посла живео је у Београду, где се први пут пријавио градским властима 23. децембра 1930. године, боравећи код станодавца Лепе Павловић на Краљевом тргу 21/III. Коју годину касније, 30. новембра 1932. године, пријавио се код станодавца Лепосаве Новковић у Улици Цара Уроша 15. Као члан Народног позоришта пријавио се на београдско пребивалиште 20. марта 1936. године код станодавца Хуга Давидовића у Улици Краља Петра 54. Потом је променио адресу, пријавивши се 4. јуна 1937. године код станодавца Петра Петровића у Палмотићевој улици број 13. Венчао се 13. новембра 1938. године са Дором, рођеном 13. октобра 1904. године у Пријепољу. Супругу је пријавио на београдску адресу 1. фебруара 1939. године. Овога пута станодавац некретнине у Чика Љубиној 10/А била им је Авалска задруга. У престоници је брачни пар Ланг дочекао Априлски рат, капитулацију и окупацију домовине. У граду под нацистичком окупацијом Ланг се последњи пут пријавио градским властима 19. јуна 1941. године код станодавца Катице Хајм у Улици Краља Петра 54/IV.³⁴ Алберт Ланг је подржавао ционистички покрет, финан-

³³ Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска легијонација Ела Домани*.

³⁴ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Ланг Абрахам Аврам*; Архива аутора, Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији, *Пућна исјерава Абрахам (Алберт) Ланг; Радио Београд - илустрирани недељни часопис за радиофонију*, Београд, бр. 38, 19. септембар 1937, стр. 6; *Правда*, Београд, бр. 11.265, 7. март 1936, стр. 14; М. Vasiljević, *Jevrejski muzičari u Beogradu. Od Balfurove deklaracije do Holokausta*, Beograd 2021, 84, 273, 275.

сијски помажући акције Савеза циониста Југославије. Тако је априла 1940. године даровао 47 динара за потребе фонда Керен Кејемет Лејисраел, септембра месеца још 40 динара, а октобра додатних 31 динар.³⁵ Ланг је новчане приносе фонду ККЛ прилагао и ранијих година, тако је септембра 1939. године приложио непознати износ у сврху откупа од честитања.³⁶ Даља судбина Ланга, после јуна 1941. године нам је непозната.

Сл. 23 и 24 - Ела Домани и Алберт Ланг (Архива аутора, Фонд Холокауст у Југославији, *Независна Држава Хрватска, жидовска лејишимација Ела Домани*; Архива аутора, Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији, *Пушина исјрава Абрахам (Алберт) Лані*)

³⁵ *Židov*, Zagreb, br. 20, 17. maj 1940, str. 7; *Židov*, Zagreb, br. 43, 20. oktobar 1940, str. 5; *Židov*, Zagreb, br. 47, 15. novembar 1940, str. 5.

³⁶ *Židov*, Zagreb, br. 42, 13. oktobar 1939, str. 8.

23. Вајс Хуго, рођен 1885. године у Новој Градишки, са пребивалиштем у Загребу у Улици Краљице Марије број 23. Био је власник творнице и трговачки путник.³⁷ Непознато нам је да ли је жив дочекао оснивање геноцидне творевине НДХ, да ли је и где доживео избијање Другог светског рата и спровођење политике „коначног решења јеврејског питања“, те каква му је била судбина.

24. Шехтер Марко, др, рођен 30. маја 1887. године од оца Јосипа и мати Јетеле. Југословенски држављанин, завичајно место му је било Торекије у Пољској. Живео је претежно у Сарајеву. Био је шеф одсека Државне железнице. Указом Министарства саобраћаја др Шехтер је постављен за шефа радионичког одсека машинског одељења при Генералној дирекцији државних железница у Београду октобра 1926. године. С тим у вези треба да објаснимо долазак инжењера Шехтера из Сарајева у Београд почетком новембра исте године и одседање у престоничком хотелу „Палас“. Привремено је боравио у Београду, где се први пут пријавио градским властима 23. новембра 1926. године у стамбеном објекту у Хиландарској улици број 18. Следеће пријављивање збило се 20. јануара 1928. године, када је за станодавца имао Адама Бејакова на адреси Риге од Фере број 17. У међувремену, почетком марта 1927. године решењем Министарства саобраћаја др Шехтер је именован за помоћника управника радионице Сарајево на територији Дирекције државних железница – Сарајево.³⁸ Непознато нам је да ли је жив дочекао оснивање геноцидне творевине НДХ, да ли је и где доживео избијање Другог светског рата и спровођење политике „коначног решења јеврејског питања“, те каква му је била судбина.

³⁷ Архива аутора, Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији, *Легендација за шрџовачке џуџнике за џуџовања у Краљевини Јуџославији Хуџо Вајс*.

³⁸ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *др Шехтер Марко; Правда*, Београд, бр. 288, 21. октобар 1926, стр. 7; *Време*, Београд, бр. 1752, 4. новембар 1926, стр. 7; *Време*, Београд, бр. 1868, 2. март 1927, стр. 2.

Сл. 25 и 26 - Хуго Вајс и Марко Шехтер у средини фотографије (Архива аутора, Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији, *Лејџимаџија за њрџовачке љуџ-нике за љуџовања у Краљевини Јуџославију Хуџо Вајс*; Архива аутора, Фототека југословенских Јевреја, *др Марко Шехтер, Сарајево 1924*)

25. Кезер Адолф, рођен 6. јуна 1889. године од оца Хинка и мати Розе у месту Луни у Чехословачкој, а завичајна општина му је била Дануснице. Чехословачки држављанин. Био је ожењен Софијом Кон, рођеном 11. септембра 1884. године у Путинцима, у Срему. Живео је у Земуну, у Улици Краља Петра бр. 24. Био је директор ресторана у Чехословачком дому. С тим у вези, пријавио се 30. марта 1934. године градским властима са пребивалиштем у Гарашаниновој улици 39/II код станодавца „Ресторан Чехословачки дом“, одакле се одјавио 1. септембра исте године отишавши за Земун.³⁹ У непотпуно сачуваним матицама рођених, венчаних и умрлих Јеврејске вероисповедне општине Земун није регистрован помен Адолфа Кезера и чланова његове породице.⁴⁰ Није нам познато да ли је дочекао нацистичке окупаторе и усташку власт у Земуну и каква му је била ратна судбина. Супруга од које се развео, Софија Кезер, са станом у Гајевој улици број 11, одазвала се усташкој наредби о достављању имовинских података јеврејских власника, па је у испуњеној пријави 25. октобра 1941. године навела да од покретнина и материјалних вредности поседује 15.000 куна у готовини, један златни венчани прстен у вредности од 300 куна, један златни сат у вредности од 1.500 куна, две намештене собе, једну кухињу, одећу, доњи веш и животне намирнице у вредности од 6.000 куна.⁴¹

26. Тимар Артур, инжењер из Новог Сада. За живота у „Српској Атини“ уписао се 1921. године са 100 динара у Инвестициони зајам код Српске трговачке банке д. д. Нови Сад. Венчао се 29. октобра 1922. године у Старом Бечеју са Јулишком Дајч из истог места. У Новом Саду рођена су им и деца, синови Золтан – Иштван 19. октобра 1923. године и Миклош – Ендре 12. јуна 1925. године. Током 1932. године затичемо га на дужности инжењера Доњосавске теренске техничке секције. Са супругом Јуцом и децом Золтијем и Бандијем живео је 1940. године у Сарајеву, у Улици Мехмед паше Соколовића 11/Л.⁴² Присуство јеврејског рода Тимар на простору Босне и Херцеговине у прошлости није познато у досад истраженим архивским документима.⁴³ Није нам познато јесу ли дочекали формирање усташких власти у Сарајеву и каква је била ратна судбина ове породице бачких Јевреја настањених у Босни.

³⁹ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Кезер Адолф*.

⁴⁰ Види: Р. Сремац, *Јеврејске породице у Земуну и околини*, Нови Сад 2020.

⁴¹ R. Sremac, *Holokaust u Sremlu – građa*, Šid 2019, 274.

⁴² Засїава - оріан Радикалне сїранке, Нови Сад, бр. 211, 18. септембар 1921, стр. 2; Засїава - оріан Радикалне сїранке, Нови Сад, бр. 245, 28. октобар 1922, стр. 4; Време, Београд, бр. 3894, 3. новембар 1932, стр. 3; Архива аутора, Фототека југословенских Јевреја, Фоїоїрафија доїиснициа Сарајево - Оравиїа 22. авїусїї 1940; R. Sremac, *Jevrejske porodice u Novom Sadu i okolini*, Šid 2019, 256.

⁴³ Види: Е. Tauber, М. Gašić, *Jevrejska prezimena u arhivskim dokumentima Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2013.

Сл. 27 и 28 - Адолф Кезер испред своје трговачке радње и Артур Тимар са породицом (Архива аутора, Фототека југословенских Јевреја, Адолф Кезер; Фотографија дојисница Сарајево - Оравина 22. август 1940)

27. Вигер (Wiger) Елена, рођена 10. маја 1918. године у Загребу, са пребивалиштем у Загребу у Мартићевој улици 38. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 19. маја 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 649.⁴⁴ Даља судбина непозната.

28. Корски Мира, рођена 21. јуна 1912. године у Сиску, са пребивалиштем у Загребу на Илици бр. 28. Пријавила се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 12. јуна 1941. године, које јој је издало жидовску легитимацију под бројем 736.⁴⁵ Даља судбина непозната.

29. Гутман Виктор, рођен 13. октобра 1895. године у Карловцу, са пребивалиштем у Загребу на Илици бр. 66. Пријавио се Усташком редарственом повјереништву у Загребу - Жидовски одсјек 24. јуна 1941. године, које му је издало жидовску легитимацију под бројем 1031.⁴⁶ Даља судбина непозната.

⁴⁴ Архива Драгана Давидовића из Бања Луке, Република Српска, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Елена Вигер.*

⁴⁵ Архива Драгана Давидовића из Бања Луке, Република Српска, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Мира Корски.*

⁴⁶ Архива Драгана Давидовића из Бања Луке, Република Српска, *Независна Држава Хрватска, жидовска легитимација Виктор Гутман.*

Сл. 29, 30 и 31 - Елена Вигер, Мира Корски и Виктор Гутман (Архива Драгана Давидовића из Бање Луке, Република Српска, *Независна Држава Хрватска, жидовска лејтшимаџија Елена Виџер; Мира Корски; Виктор Гутман*)

Уместо закључка

У Холокаусту током Другог светског рата (1939-1945) насилним путем лишено је живота око шест милиона Јевреја. Од завршетка рата до данас утврђен је лични идентитет око пет милиона жртава највећег злочина у историји људске цивилизације. Територија Независне Државе Хрватске била је само једна од крвавих позорница широм европског континента на којима се одвијала ова најпотреснија драма људског рода и трагедијама богатог јеврејског народа. За четири године постојања овог монструозног друштвено-политичког субјекта (1941-1945) на територији под његовом фактичком ингеренцијом ликвидирано је преко 30.000 припадника јеврејског народа. И међу жртвама Шое са простора усташке државе такође се још увек налазе неидентификоване особе. У овом раду покушали смо да, на

основу грађе која је претежно у власништву аутора, делимично допринесемо процесу њихове идентификације понудивши биографске и идентитетске одреднице о 29 јеврејских особа које су хронолошки и топографски одговарале координатама на којима се одвијао злочин Холокауста у НДХ. Од овог броја, за 24 особе се поуздано може рећи да су у животу дочекале оснивање ове злочиначке творевине, иако са сигурношћу не можемо понудити одговор о њиховом животном епилогу. Све ове особе биле су настањене у Загребу, где су их усташке власти пописале већ у првим месецима своје страховладе. Већина их је и рођена у главном граду Хрватске, док су поједини били родом из Карловца, Вараждина, Винковаца, Ријеке, Сиска итд. Шеснаесторица од њих су мушкарци, двоструко више од жена, којих је осам. Осим њих, у раду смо донели податке још о петорици јеврејских лица завичајних или настањених у Загребу и другим градовима НДХ, попут Сарајева, Земуна и Вуковара. За једног од њих успели смо установити да је рат и окупацију дочекао жив у Београду али нам је његова даља животна судбина остала непозната. О осталој четворици нисмо пронашли доказе да су били у животу у време када су отпочеле антисемитске акције у местима њиховог пребивалишта, али би даља истраживања у том смеру могла помоћи у њиховој потенцијалној елиминацији или класификацији за листу жртава Холокауста из НДХ.

Необјављени извори

Историјски архив Београда

- Фонд Управа града Београда

Архива аутора

- Фонд Јевреји у Краљевини СХС / Југославији
- Фонд Холокауст у Југославији
- Фототека југословенских Јевреја

Приватне архиве

- Ашкенази Рони, Кидрон, Израел
- Давидовић Драган, Бања Лука, Република Српска

Орална историја

- Интервју аутора са Ронијем Ашкеназијем из Кидрона, Израел

Штампа

- *Време*, Београд (1926, 1927, 1932)
- *Židov*, Zagreb (1939, 1940)
- *Засџава – ордан Радикалне сџранке*, Нови Сад (1921, 1922)
- *Правда*, Београд (1926, 1936)
- *Радио Београд – илусџировани недељни часоџис за радиофонију*, Београд (1937)

Објављени извори

- Сремац Радован, *Јеврејске џородице у Земуну и околини*, Архив Војводине, Нови Сад 2020.
- Sremac Radovan, *Jevrejske porodice u Novom Sadu i okolini*, Zavičajni klub Opštine Šid, Šid 2019.
- Sremac Radovan, *Holokaust u Sremu – грађа*, Zavičajni klub Opštine Šid, Šid 2019.

Монографије, мемоари и зборници радова

- Vasiljević Maja, *Jevrejski muzičari u Beogradu. Od Balfurove deklaracije do Holokausta*, HERAedu / Muzikološki institut SANU, Beograd 2021.
- Goldstein Ivo, *Židovi u Zagrebu 1918-1941*, Novi Liber, Zagreb 2004.

- Goldstein Ivo, Goldstein Slavko, *Holokaust u Zagrebu*, Židovska općina Zagreb / Novi Liber, Zagreb 2001.
- Gruenfelder Anna Maria, *Sustigla ih Šoa. Strani židovski izbjeglice u Jugoslaviji (1933-1945)*, Srednja Europa, Zagreb 2018.
- Дамјановић М. Милош, *О неким активносћима југословенске јеврејске заједнице према јеврејским избејлицима из Средње Европе (1933-1941)*, у: Растислав Стојсављевић (ур.), *Синагоге и јеврејско наслеђе у Југоисточној Европи*. Међународни научни зборник, Архив Војводине, Нови Сад 2021, 135-152.
- Julius Stevo, *Ni crven ni mrtav. Odrastanje u bivšoj Jugoslaviji za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata*, Durieux, Zagreb 2005.
- Schreiner Paul, *Spašeni iz Zagreba. Sjećanja troje preživjelih srodnika na hrvatski Holokaust*, Fraktura, Zagreb 2014.
- Tauber Eli, Gašić Milena, *Jevrejska prezimena u arhivskim dokumentima Bosne i Hercegovine*, JU Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo 2013.
- Tauber Eli, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2014.
- Фридлендер Сол, *Године исцребљења. Нацистичка Немачка и Јевреју 1939-1945*, Београд 2013.
- Hasanhodžić Anisa, Rustemović Rifet, *After the traces of our neighbors: Jews in Bosnia and Herzegovina and the Holocaust*, Sarajevo 2015.
- Švob Melita, *Židovi u Hrvatskoj. Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO. Korekcije i dopune*, Istraživački i dokumentacijski centar CENDO, Zagreb 2021.

Miloš M. Damjanović

On several undocumented victims of the Holocaust in the Independent State of Croatia

In the territory of the satellite Nazi creation called the Independent State of Croatia, and since its inception in 1941 up until the very end of the Second World War in 1945, the criminal Ustasha regime had actively, systematically, and brutally committed genocide against Serbs, Roma, and Jews. The mass and planned killing of Jews began soon after the declaration of independence of this puppet, Hitler-controlled state, making the Ustasha regime in Zagreb the initial actor in implementing “the final solution to the Jewish question” - that is, the biological extermination of Abraham’s children. This occurred even prior to the ideological and political patrons of this goal ultimately declaring it officially at a Nazi leader conference of 1942 in Wannsee. The Holocaust, that was continuously and mercilessly implemented in the territory of the Independent State of Croatia throughout its existence, resulted in the deaths of over 30,000 Yugoslav Jews. Even after a full 75 years since the cessation of the manhunt against and liquidation of Jews in the Independent State of Croatia, and despite persistent and meticulous research of generations of historians, the identities of many victims remain unknown. This paper will present multiple Jewish individuals unidentified until this point, who lived to witness the creation of the Independent State of Croatia, but whose wartime fate is still undiscovered. Thus, data on these people could not be found on any of the existing records of survivors, either missing or killed. Without firm proof of the exact time when their lives ended, they cannot be reliably placed among Holocaust victims. However, the discovery of these persons may be a good starting point for further examining their wartime fate and reliably determining whether they belong to the categories of Holocaust victims or survivors.